Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet

GYERMEKEKKEL VALÓ BÁNÁSMÓD INTEGRÁLT ELHELYEZÉS ESETÉN, A GYERMEKEK INTÉZMÉNYBE TÖRTÉNŐ BEFOGADÁSA, AZ ADAPTÁCIÓ FOLYAMATA

EFOP-3.8.2-16-2016-00001 és
VEKOP-7.5.1-16-2016-00001
kiemelt projektek
Cím: 1071 Budapest, Peterdy u. 15.
E-mail: efop382@nszi.hu
E-mail: vekop751@nszi.hu

SZÉCHENYI 2020
MAGYARORSZÁG KORMÁNYA
Európai Unió
Európai Szociális Alap
BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

A TOVÁBBKÉPZÉS CÉLJA

- Célja
  - a társadalmi-demográfiai változásokra reagáló,
  - innovatív elemeket tartalmazó továbbképzések kialakítása és biztosítása,
  - a területen dolgozó szakemberek továbbképzése,
  - a szolgáltatásnyújtás folyamatainak eredményesebbé tétele,
  - a dolgozók megtartása, a pályaelhagyás csökkentése és a területen dolgozók elismertségének növelése.
- További cél a szociális és kapcsolódó szakmák közötti együttműködés kialakítása, erősítése, fejlesztése a továbbképzések biztosítása és lebonyolítása által.

BEMUTATKOZÁS, A TOVÁBBKÉPZÉS INDÍTÁSA

- Bemutatkozás, tapasztalatok, motiváció, elvárások
  - név
  - foglalkozási terület
  - klienskör
  - feladatok
  - gyakorlati tapasztalatok
  - előzetes ismeretek
  - a témához kapcsolódó nézetek
  - a továbbképzéssel kapcsolatos motiváció
  - a továbbképzéssel kapcsolatos elvárások

A CSOPORTSZABÁLYOK

- Titoktartás
- Kommunikáció: egyes szám első személy, tisztelet
- Részvétel: aktivitás, önkéntesség
- Időkeretek: a nap kezdése, zárása, szünetek
- Technikai kérdések: mobiltelefon-használat, stb.

A TOVÁBBKÉPZÉS TELJESÍTÉSÉNEK FELTÉTELEI

- E-learning tananyag otthoni elsajátítása
- záróteszt teljesítése
- hiányzásra vonatkozó előírások

A TOVÁBBKÉPZÉS ÜTEMEZÉSE

- E-learning tananyag otthoni feldolgozása
- Továbbképzésen való részvétel
  - Elméleti blokk (délelőtt):
    - 1. Integráció és inklúzió
    - 2. Szegregáció
    - 3. Gyermekekkel való bánásmód a különböző szükségletek esetén
    - 4. Szakellátásba került gyermek inklúziója
    - 5. A befogadás különböző színterei
    - 6. A befogadáskor szükséges teendők
  - EBÉDSZÜNET
  - Gyakorlati blokk (délután):
    - Az elméleti előadáson tanultak gyakorlati alkalmazása
- Záróteszt

1. INTEGRÁCIÓ ÉS INKLÚZIÓ

- 1.1. Integráció
  - 1.1.1. Integráció mellett szóló érvek
  - 1.1.2. Integráció ellen szóló érvek
- 1.2. Inklúzió
  - 1.2.1. Általánosságban az inklúzióról
  - 1.2.2. Inklúzió a gyermekvédelemben
  - 1.2.3. Az inkluzivitás megvalósítása

INTEGRÁCIÓ

Integrált (együtt) nevelés: *a* fogyatékkal élő és az ép egyének közös élet- és tanulási térben végbemenő együttnevelése, oktatása és képzése, mely minden résztvevőnek optimális fejlődési lehetőséget biztosít. (*Feuser, 1999. idézi Réthy, 2002).*

- Integráció esetén a gyermeket valamilyen, az adott környezetre jellemző tulajdonság mentén szükséges beilleszteni abba a közegbe, amitől az ő egyéni adottságai eltérőek (pl. látássérült gyermeket a látó társak közé).
- Átlagostól eltérő tulajdonságok → automatikus negatív érzések, feszültség → negatív tulajdonságokkal való felruházás
- Megismerés és érzékenyítés fontossága!

INTEGRÁCIÓ (ADONYINÉ GÁBORI, 2006)

1.1.1. Integráció MELLETT szóló érvek

- pozitív szociális magatartásmintákat közvetít,
- magasabb színvonalú követelmények támasztásával az egész közösség javát szolgálja
- a speciális intézménytől távol lakó gyermeket nem kell családjától, megszokott környezetéből kiszakítani
- a pedagógusok motiváló kihívásokkal szembesülnek, együttműködve dolgoznak

1.1.2. Integráció ELLEN szóló érvek

- pedagógusoknak nagyobb teher, új feladatokat kell vállalniuk
- nem minden gyermek integrálható
- az át nem gondolt, szükséges feltételek nélküli integráció ártalmas lehet
- sok negatív benyomás érheti az eltérő szükségletű gyermeket,
- problémát okozhat az épületek akadálymentesítése, a technikai segédeszközök beszerzése

INKLÚZIÓ (CSÁNYI, 2007 és KAPCSÁNÉ NÉMETI, 2008).

Az **inkluzív nevelés** megvalósítása esetén a befogadó intézmény teljes mértékben fel van készülve az eltérő szükségletű gyermekek fogadására. Az intézmény életét, értékeit, módszereit, személyi és tárgyi feltételeit úgy alakítják, hogy valamennyi érintett gyermek szükségleteit figyelembe veszik, törekednek a szociális beillesztésre is. Valamennyi pedagógus az egyes gyermekek egyedi igényeihez, szükségleteihez való alkalmazkodást, az egyéni differenciálást fő feladatának tekinti.

- Az inklúzió:
  - Az integráció legfejlettebb foka
  - Funkcionális integráció + megfelelő tárgyi és személyi feltételek
  - SNI tanulók számára individuális és differenciált ellátás biztosítása (+ feltételrendszer)
  - Az oktatás SNI gyermekekhez való igazítása
  - Differenciálásra alkalmas pedagógiai módszerek
  - Pedagógus és gyógypedagógus együttműködése

INKLÚZIÓ A GYERMEKVÉDELEMBEN

- Inkluzív gyermekvédelmi intézmény (Réthyné, 2006):
  - Meleg, elfogadó légkör, kooperáció (pedagógusok, a gyermek és a felnőtt szereplők - pl. törvényes képviselők- között).
  - A gyermek erősségeire koncentrál.
  - Nyitott, valamennyi gyermeket befogadja.
  - Alkalmazkodik a gyermekek szükségleteihez (megismerés és elemzés).
  - Gyakorlatorientált, motiváló nevelés.
  - Differenciált nevelés.
  - Pozitív teljesítményelvárást támaszt.
  - Megfelelő képzettségű szakemberek, team munka.
  - Konstruktív légkör.
  - Megfelelő infrastruktúra és technikai eszközök.

AZ INKLUZIVITÁS BIZTOSÍTÁSA (VARGA, 2015)

1. Inkluzív tér és tárgyi környezet
2. Sokszínűség értékelése, pozitív attitűd
3. Megvalósítók felkészültsége
4. Egyéni gyermek utak megértése és segítése
5. Együttműködés és partnerség
6. Folyamatos megújulás szempontja

SZEGREGÁCIÓ

Szegregáció
Az integrált nevelés ellentéte, a sajátos nevelési igényű gyermek külön (pl. gyógypedagógiai) intézményben történő nevelése, oktatása.

2. GYERMEKEKKEL VALÓ BÁNÁSMÓD KÜLÖNBÖZŐ SZÜKSÉGLETEK ESETÉN

- 3.1. Szakellátásba kerülő gyermekek pszichoszociális fejlődésének jellemzői
- 3.2. Különleges szükséglet
  - 3.2.1. Különleges szükségletű gyerekek nevelése
- 3.3. Speciális szükséglet
  - 3.3.1. Speciális szükségletű gyerekek nevelése
- 3.4. Szegregált és integrált elhelyezés

KÜLÖNLEGES SZÜKSÉGLET

- Törvényi szabályozás - Gyvt: 53. § (2)
- A nevelés célja: a fogyatékkal élő gyermek hátrányai lehetőség szerint minimálisra csökkenjenek → együtt-nevelkedés normál szükségletű társakkal (Demcsik, 2015).
  - Fejlesztés
  - Gondozás, különleges igényeik kielégítése (étkezés, egészségügyi ellátás, szükségletnek megfelelő oktatás)
  - Habilitáció és rehabilitáció
  - Életkoruknak megfelelő társadalmi beilleszkedés segítésére
  - Terápiás és fejlesztő hatású eszközök
  - Differenciált, különleges szükségletekhez igazodó segítségnyújtás
- Az életkoruk miatt különleges szükségletűnek minősített gyermekek: hospitalizációs ártalmak csökkentése/kivédése
- Segédanyag: Handout_2

SPECIÁLIS SZÜKSÉGLET

- Törvényi szabályozás - Gyvt: 53. § (2)
- Ellátás magába foglalja
  - a gyermek korához és szükségleteihez illeszkedő oktatás, szakképzés
  - foglalkoztatás
  - és ápolás biztosítását.

  Szocializációra és reszocializációra való törekvést, valamint habilitációs és rehabilitációs lehetőségeket is (Büki, 2004).

- Mik a speciális szükségletű gyermekek ellátásának legfőbb alapelvei, szabályai és módszerei?

SZEGREGÁLT ÉS INTEGRÁLT GYERMEKOTTHONI ELHELYEZÉS

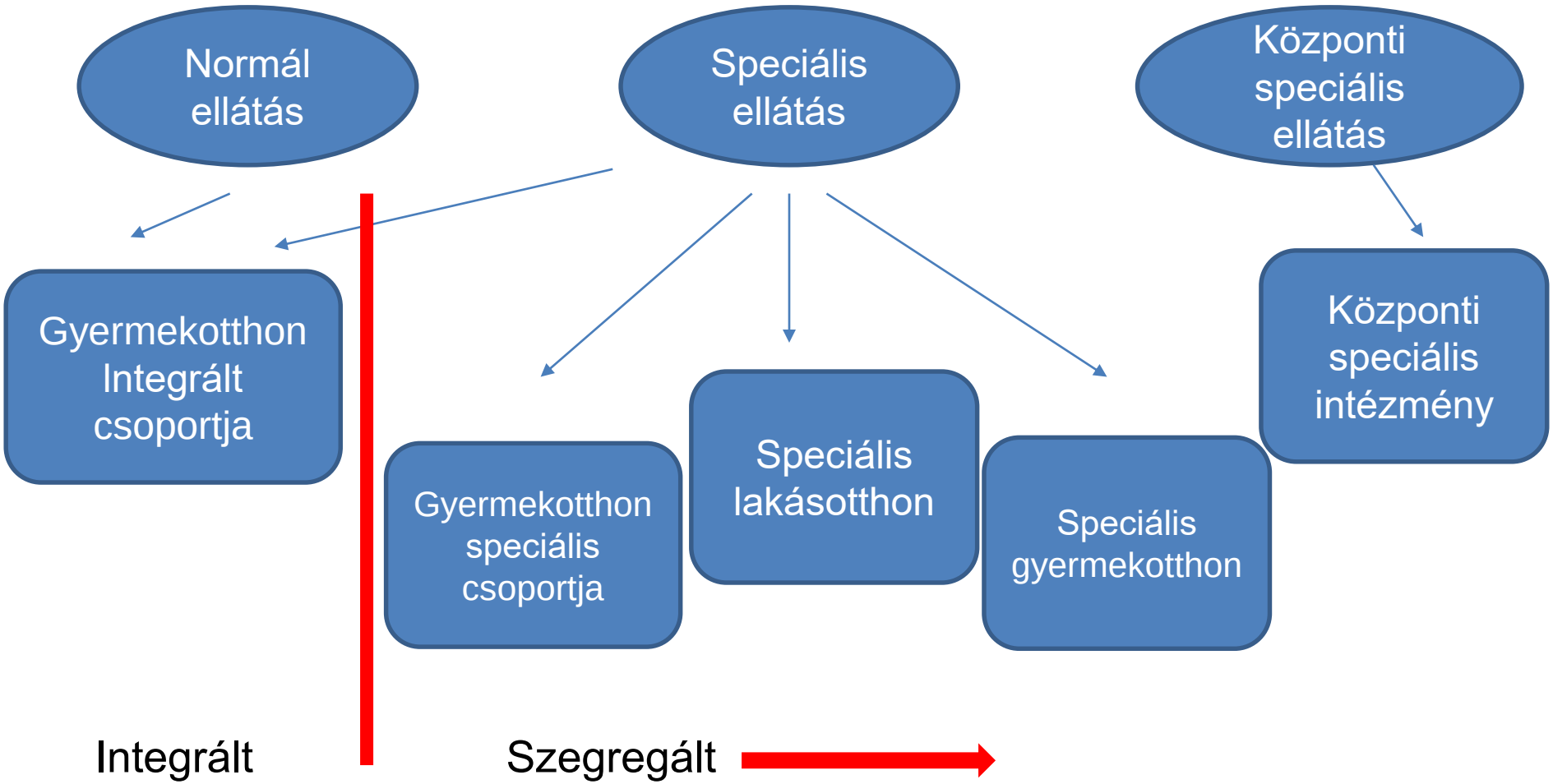

(Hajduné Kálmán, 2013)

3. SZAKELLÁTÁSBA KERÜLT GYERMEKEK INKLÚZIÓJA

- 4.1. A befogadás előkészítése, a gyermekek felkészítése
  - 4.1.1. Az újonnan érkező gyermek felkészítése
  - 4.1.2. A nevelő team/nevelőszülő felkészítése a befogadásra
  - 4.1.3. A gyermekcsoport felkészítése

- 4.2. A befogadás módja
- 4.3. Az adaptációs időszak jellemzői
- 4.4. A beilleszkedést segítő módszerek
- 4.5. A befogadás alapelvei

A BEFOGADÁS ELŐKÉSZÍTÉSE

4.1.1. Az újonnan érkező gyermek felkészítése

- Krízis → kiemelt figyelem
- Gondozási hely megismerése
- Lehetőség szerint szülők bevonása
- Fokozatos ismerkedés a gondozási hely szabályaival, házirendjével és napirendjével
- Változatos tájékoztatás (személyes, internet, brossúra)
- Ismerkedés a többi gyermekkel

4.1.2. A nevelő team/ nevelőszülő felkészítése

- Rendelkezésre álló információk megismerése
- Korábbi negatív élmények hatása a viselkedésre, érzelmekre. Ezek megfelelő értelmezése
- Pszichológus, pszichiáter szükséges?
- Edukáció pszichés zavarokról
- Elfogadó és támogató közeg létrehozása
- Terápiás és gyógyító közösség

(Fekete-Buzás, 2016)

A BEFOGADÁS ELŐKÉSZÍTÉSE

4.1.3. A gyermekcsoport felkészítése

- Tájékoztatás a befogadás előtt
  - Befogadás várható időpontja
  - Befogadott gyermek személye
- Együttműködés kérése
- Figyelembe kell venni a csoport összetételét
- Csoportos, irányított beszélgetés
- Elfogadó és toleráns attitűd megteremtése
- Viselkedési szabályok tisztázása

(Fekete-Buzás, 2016)

A BEFOGADÁS MÓDJA

Milyen módon történik a befogadás? Mik a teendők?

- Környezet
- Dokumentáció
- Információ nyújtás
- Szülők/család
- Csoportban élő gyermekek
- Információ a gyermekről
- Egészségügy
- Óvoda/iskola

(Gyermekotthoni ellátás protokollja, 2011)

AZ ADAPTÁCIÓS IDŐSZAK JELLEMZŐI

- Adaptációs időszak három szakaszra bontható (Palágyi, 2010):
  - 1. Bekerülést követően tagadás és sokk
  - 2. Küzdelem és kapkodás
  - 3. Belenyugvás időszaka

- Együttműködési készség kialakítása (Herczog,2001)
  - Szocializációs hiányok hatása az együttműködésre

- Motiváció felkeltése (Herczog,2001)

A BEILLESZKEDÉST SEGÍTŐ MÓDSZEREK

Szakemberek személyisége

Terápiás miliő kialakítása

Személyes tér

Értékelő rendszer

Szabadidő

A BEFOGADÁS ALAPELVEI

- Normalizációs elv: azt jelenti, hogy minden gyermekotthonban élő gyermek és fiatal számára olyan életfeltételeket és életmintát tegyünk elérhetővé, ami a társadalom megszokott feltételeinek és életmódjának a lehető legnagyobb mértékben megfelel (Büki, 2004).
- Színterei:
  - Normális napi ritmus
  - Normális heti ritmus
  - Normális éves ritmus
  - Normális tapasztalatok az egyes életszakaszokról
  - Normális tisztelet
  - Normális életszínvonal
  - Normális környezeti feltételek (Nirje, 1996)

Önrendelkezés
Részvétel
Érdekérvényesítési esélyek növelése
Eredményesség
A legkisebb beavatkozás elve

Gyermekotthoni ellátás protokollja (2011)

4. A BEFOGADÁS KÜLÖNBÖZŐ SZÍNTEREI
(BÜKI, 2004 ÉS MAGYAR-VIDA,2007)

	Nevelőszülő	Gyermekotthon	Befogadó otthon
Elhelyezési forma	Nevelőszülői család	Bentlakásos intézmény	Ideiglenes bentlakásos intézmény
Hol?	Saját háztartás	Gyermekotthon csoportja / lakásotthon	Befogadó otthon csoportja
Gondozó	Nevelőszülő és családja (elsődleges gondozó)	Nevelők és gyermekfelügyelők (nincs elsődleges gondozó)	Nevelők és gyermekfelügyelők (nincs elsődleges gondozó)
Létszám	5 fő (saját gyermekkel együtt max. 6 fő, ezen belül 1 fő speciális vagy kettős szükségletű gyermek esetén 1 fővel, 1-2 fő különleges szükségletű gyermek esetén 1 fővel, 3-4 különleges szükségletű gyermek esetén 2 fővel kell csökkenteni)	Max. 12 fő/ csoport (melyből legfeljebb 1 fő kettős szükségletű, 1 fő speciális szükségletű vagy 4 fő különleges szükségletű; különleges gyermekotthoni csoportban 10 fő/ csoport, 3 év alatti gyermekek csoportjában 8 fő/ csoport, speciális gyermekotthoni csoportban 8 fő/csoport	Nincs létszám limit
Nevelés keretei	Szakmai irányelvekhez igazodó családi szabályrsz.	Szakmai program Házirend	Szakmai program Házirend
Befogadás	Gyámhivatali határozat alapján	• Gyámhiv. határozat • Ellátást kérő/felügyelet nélkül maradt • Gond.helyéről önkényesen eltávozott • Rendőrség által bekísért • Az általános védelmi intézkedés keretében a rendőrség által elhelyezett, emberkereskedelem feltételezett áldozatává vált, speciális ellátást igénylő gyermek (csak a kijelölt speciális gyermekotthonokban)	• Minden gyermeket be kell fogadnia • Átmeneti beutalás • Kríziselhelyezés

A BEFOGADÁS KÜLÖNBÖZŐ SZÍNTEREI

Befogadó otthon

- Krízismegoldás
- Ideiglenes gondozási helyet biztosít
- Beutalt gyermekek ÉS krízisellátottak
- Integrált elhelyezés → integrált nevelés (nagy kihívás)
- Nincs mód professzionális, szükségletorientált ellátásra
- Nincs létszám limit → túlterheltség
- Nem szabályozható a kliensek beáramlása → hatalmas kihívások, megoldhatatlan helyzetek és feladatok
- Teljes kiszámíthatatlanság → szakemberek részéről fokozott szakmai felkészültséget, folyamatos fizikai és mentális jelenlétet igényel

(Lengyel et al., 2010)

5. A BEFOGADÁSKOR SZÜKSÉGES TEENDŐK

- 6.1. A bekerülési krízis
  - 6.1.1. Teendők bekerülési krízis esetén
  - 6.1.2. A gyermek befogadását segítő technikák
  - 6.1.3. Krízisintervenció

A BEKERÜLÉSI KRÍZIS

- Egy **esemény** akkor vált ki krízist, ha váratlan, nem elkerülhető, ha jelen van **a kudarc, veszteség** és **veszély,** ha **érzelmileg hangsúlyos**, ha **szorongást, tehetetlenség**et kelt, ha a **biztonságérzet elvesztésével** jár

- Bekerülés, mint traumatikus esemény → krízist él át → szorong, fél, bizonytalan

A bekerülési krízis hatására

- Veszteség, gyász → düh, ellenségesség
- Biztonság hiánya → tehetetlenség, félelem
- Talajvesztettség, nem találja helyét
- Ismert viselkedési mintázatok az új helyen nem alkalmazhatóak
- Elvárások, normák, szokások nagy mértékben eltérőek
- Feszültség → kivetített vagy önmaga ellen irányuló agresszió
- Diffúz, mindent átható érzelmek és indulatok, érzelmi viharok

(Hajduska, 2008)

A BEKERÜLÉSI KRÍZIS

- A krízis lefolyásának szakaszai:

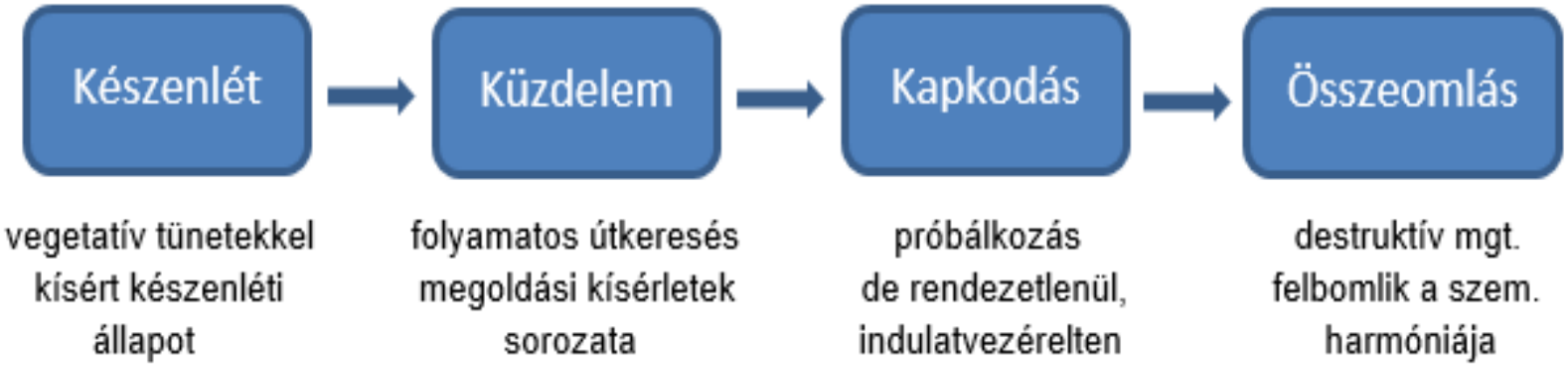

- Bekerülési krízis alapja: tárgyvesztés és veszteségélmény
  - Veszteségélmény hatására gyászfolyamathoz hasonlító reakciólánc indul be. (Hajduska, 2008)

TEENDŐK BEKERÜLÉSI KRÍZIS ESETÉN

- A gondozóknak fel kell készülniük a bekerülési krízis és tárgyvesztés okozta lelki fájdalom, érzelmi viharok és viselkedéses reakciók kezelésére, és segíteniük kell a gyermeket abban, hogy ezeket az érzelmeket adekvát formában tudja kiélni. (Major et al., 2008)
- Negatív sztereotípiák kezelése → információnyújtás (szabályok, házirend, kapcsolattartás)
- Irreális vágyakat csak fokozatosan szabad közelíteni a realitáshoz
- Konfrontáció helyett: támasznyújtás, érzelmi odafordulás, a személyiség elfogadása, segítségnyújtás (Buczkó, 2007)
- Az önsértő magatartásra mindig kiemelt figyelmet kell fordítani! (Lengyel et al., 2010)
- Nyugodt légkör, megnyugtatás
- Egyéni beszélgetések hangsúlya → feszültség oldása és bizalom építése

(Veczkó,2007)

A GYERMEK BEFOGADÁSÁT SEGÍTŐ TECHNIKÁK

- Milyen módszerekkel segíthető a gyermek a befogadás időszakában?

- A beszélgetéshez használják a kiadott segédanyagot

KRÍZISINTERVENCIÓ

- Elfogadás, támasznyújtás, megnyugtatás
- Információk adása
- Keretek adása→ Határt szab, de egyben védő funkciója is van: biztonságérzetet ad és segíti a helyzettel való megküzdést
- Szocializációs folyamat hiányosságainak kiküszöbölése mindig elfogadáson, megértésen és belátáson alapuljon
- Kapcsolatok és kötődések erősítése
- Erőforrások feltérképezése
- Traumafeldolgozás: A korábbi negatív életeseményekből fakadó traumák fokozatos feldolgozása
- Megküzdési mechanizmusok fejlesztése: közös gondolkodás, a gyermek nézőpontjainak tágítása
- Konfliktuskezelő technikák fejlesztése
- Impulzuskontroll és feszültségkezelés fejlesztése
- Reális és pozitív énkép kialakításának segítése

(Palágyi, 2010)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adonyiné Gábori M. (2006): A sajátos nevelési igényű gyermekek integrált/inklúzív nevelése. In: Bárdossy I. – Forray K. – Kéri K. (szerk.): *Tananyagok a pedagógia szakos alapképzéshez.* Pécs, PTE BTK Neveléstudományi Intézet, pp. 213-235.
  http://mek.oszk.hu/15600/15612/pdf/hefop09.pdf (Letöltve: 2019.10.20.)
- Buczkó R. (2007): Az SZMM Esztergomi Gyermekotthona pedagógiai rendszerének két sajátossága. *Család, gyermek, ifjúság.* 16.évf. 3.sz. pp 48 – 52.
- Büki P. (2004): A gyermekvédelmi szakellátás formái és tartalma. In: Domszky A. (szerk.): *Gyermekvédelmi szakellátás*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, pp. 96-111.
- Csányi Y. (2007): Integráció és inklúzió. Nemzetközi és hazai körkép. In: Girasek János (szerk.): *Inkluzív nevelés – a tanulók hatékony megismerése. Kézikönyv a pedagógusképző intézmények részére.* Budapest, Sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht., pp. 138-163.
- Demcsik M. (2015): Különleges szükségletű gyermekek és fiatalok ellátása. In: Rácz A. (szerk.): *Gyermek- és ifjúságvédelmi tanulmányok, A gyermekvédelem megújulási alternatívái*, EMMI, pp. 167-176.
- Domszky, A. (2004): A gyermekvédelmi szakellátást igénybe vevők csoportjai, a szakellátásba került gyermekek családi hátterének szociodemográfiai jellemzői és a problémáik felismeréséhez szükséges társadalompolitikai, szociálpszichológiai és egészségügyi ismeretek. In: Domszky A. (szerk.): *Gyermekvédelmi szakellátás*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, pp. 25-32.
- Fekete-Buzás E. (2016): *Bolyai Gyermekotthoni Központ Hűvösvölgyi Gyermekotthonának Szakmai Programja*.
  A szakmai program internetes elérhetősége:
  http://bolyai-gyermekotthon.hu/files/files/H%C5%B1v%C3%B6sv%C3%B6lgy%20szakmai%20program.pdf
  (Letöltve: 2019.11.10.)
- Hajduné Kálmán M. et al. (2013). Alap-lapok, In: *Válogatás a Fővárosi Módszertani TEGYESZ tanulmányaiból, cikkeiből 2009-2012.* Kiadó: Budapest Főváros Önkormányzatának Módszertani Gyermekvédelmi Szakszolgálata, pp. 309-331.
- Hajduska M. (2008): *Krízislélektan*. Budapest: Elte Eötvös Kiadó.
- Herczog M. (2001): *Gyermekvédelmi kézikönyv*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest.
- Kapcsáné Németi J. (2008): *Adaptációs kézikönyv, Gyakorlati útmutató integráló pedagógusoknak.* Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság Budapest.
- Lengyel J. et al. (2010): Előszoba vagy gyermekszoba? In: *Válogatás a Fővárosi Módszertani TEGYESZ tanulmányaiból, cikkeiből 2009-2012*. Kiadó: Molnár László igazgató, pp. 255 – 296.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Major Zs. B., Mészáros K., Tatárné Kapus É. (2008): *„Fotel vagy karfa" Gyakorlat- és eszközközpontú nevelés-módszertani kézikönyv gyermekvédelemben, gyerek- és lakásotthonokban dolgozók számára*. Szeged, Zenin Business Management.
- Magyar Gy. – Vida Zs. (2007): *A nevelőszülői ellátás standard*. Vitaanyag, NGYE-NSZ.
  http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:VkgE4IbyAvkJ:szocialis-gondozo.lapunk.hu/tarhely/szocialis-gondozo/dokumentumok/standardprotokoll/ngye_nsz_rev.doc+&cd=17&hl=hu&ct=clnk&gl=hu
  (Letöltve: 2019.11.10.)
- Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet (2011): *Gyermekotthoni ellátás protokollja*. Budapest.
  file:///C:/Users/admin/Downloads/14-gyermekotthoni-ellatas-protokollja.pdf (Letöltve: 2019.10.28.)
- Nirje, B. (1996): A normalizációs elv — 25 év után. In.: Lányiné Engelmayer Á. (szerk.): Az értelmileg akadályozottak intézményes ellátási formáinak változása. Fordításgyűjtemény. Budapest, pp. 118—140.
- Palágyi K. (2010): A bekerülés krízise. *Módszertani füzet a 120 éves Rákospalotai Javítóintézetről,* IRM (OBmB), pp. 28 - 42.
- Réthy Endréné (2002): A speciális szükségletű gyerekek nevelése, oktatása Európában: Az integráció és inklúzió elméleti és gyakorlati kérdései. *Magyar Pedagógia*, 102. évf. 3. sz. pp. 281-300.
- Réthy Endréné – Vámos Á. (2006): *A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése – Esélyegyenlőtlenség és méltányos pedagógia,* Budapest, *ELTE PPK Neveléstudományi Intézet.*
- Varga A. (2015): *Az inklúzió szemlélete és gyakorlata.* Pécs, PTE BTK Neveléstudományi Intézet.
- Veczkó J. (2007): Gyermekvédelem pszichológiai és pedagógiai nézőpontból. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

KÖSZÖNÖM A FIGYELMET!

SZÉCHENYI 2020
MAGYARORSZÁG KORMÁNYA
Európai Unió
Európai Szociális Alap
BEFEKTETÉS A JÖVŐBE